

SZÉCHENYI ÁGNES

A par excellence modern kritikus kiformalódása egy hivatását túlélő hetilapban

Schöppflin Aladár a Vasárnapi Ujságnál

1937-ben megjelent, az irodalomtörténet későbbi, értékválasztó kánonját megelőlegezni látszó című, mert még csak szűk négy évtizedre érvényes könyvében, *A magyar irodalom története a XX. században* című, időnként portrékká szélesedő folyamatrajzban Schöppflin Aladár az irodalmi modernség győzedelmes útját rajzolja meg. Azzal, hogy a tapogatózó, alternatív utakat döntően a *Nyugat*ba futtatja bele, lényegében a folyóirat mítoszát alapozza meg.¹ Eljárása bizonyos fokig magától értetődő, a *Nyugat* volt az első önerőből működő, tartós életű, több történelmi és irodalmi fordulatot megért, már csak ezért is sikeres modernség-kísérlet, és irodalomtörténete megjelenését ünneplő gesztus is motiválta, a folyóirat akkor lépett harmincadik évfolyamába. Schöppflin könyvének idején már három nemzedék osztozott az adott állapoton, a harmadik nemzedékben már nem is volt akkora nimbusza a folyóiratnak, újabb, nem jelentéktelen, elsősorban ideológiai-lag, de esztétikailag is más elveket követő folyóiratok jöttek létre.² A Schöppflin-könyv legjobban megírt része a 'modernség előzménye', érzékeny és kiegyensúlyozott szisztematikussággal megy végig Schöppflin az irodalmi pályákon és rajzolja fel a mögöttes társadalmi modernizáció egyenetlen lépéseit, amelyek előterében megszületett végül a *Nyugat*. Könyvének első oldalain hangsúlyozza, hogy a szellemi élet „egységes, szüntelen folyamat”.³ A számunkra végleg magától értetődő mondat egykoron nem volt az. Schöppflin is él az „új nekiindulás, csúcspontra jutás, lehanyatlás” hármas beosztásával, de három ízben is megfigyelője, majd utóbb tanúja volt a magyar irodalom történetében, hogy egy-egy rendszerező, értékkijelölő kritikus is megállt az általa kijelölt csúcspontonál, s at-

¹ A magyar irodalom története a XX. században egyik bírálója a munkát egyenesen „a Nyugat családi képtárának” tekintette. KEMÉNYFY János, *A „Nyugat” irodalomtörténete, Válasz Schöppflin Aladár „vitatkozás”-ára* = *Budapesti Szemle*, 1937, 247. köt., 721. sz., 106.

² A második nemzedék próbálkozása, Szabó Lőrinc *Pandorája* volt a legemlékezetesebb értékeket felmutató, rövid ideig tartó kísérlet. „Egyszerre úgy lett hangosan nemzedéki folyóirat, hogy egyben az új Nyugatba is beleillő poétikát tűzte kritikai zászlajára...” KABDEBŐ Lóránt, *A Pandora = A Nyugat párbeszédei, A magyar irodalmi modernizáció kérdései*, Finta Gábor, Horváth Zsuzsa, Sipos Lajos, Szénási Zoltán (szerk.), Budapest, Argumentum Kiadó, 2011, 135. A 30-as években a második nemzedék hozta létre a *Választ* és a *Szép Szót*, s ebben már a harmadik nemzedék is megjelent.

³ SCHÖPPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937, 5.

tól nem akart, nem tudott továbblépni. Így volt ezzel Toldy Ferenc, a nemzeti irodalomtudomány megteremtője, aki az 1830-as években, illetve Gyulai Pál, aki Petőfiben és főként Aranyban jelölte meg a bevehetetlen egyszervolt magaslatot.⁴ S aztán továbbvitte ezt a vonulatot Horváth János, lényegileg megismételve és az új folyamatokra kiterjesztve Gyulai álláspontját, mely szerint az Aranytól Adyig tartó időszak csak hanyatlást mutat.⁵ Schöpflin Aladárt korai, a *Nyugat* indulása előtti, majd a megindulásával párhuzamosan megerősödő tapasztalatai természetes óvatosságra intették és soha nem mondta, hogy ez vagy az a teljesítmény át nem léphető magaslat. Ez a fajta teleologikus gondolkodás távol állt tőle, noha iskoláiban – a pozsonyi evangélikus liceumban és teológián – kifejezetten az elődök hagyományozta 19. századi szellemben nevelődött.⁶ Teljesítménye az önálló, spontán ráérzés bátorságát mutatja. (És még egy *jelzést* kell itt tenni. Kitüntetett figyelmet érdemelt már eddig is a magyar irodalom történetében, és épp ezért itt is meg kell említeni, hogy a nyugatosok határozottan újraértelmezték a tőlük még karnyújtásnyira lévő 19. századot. Az egyik első lépést – a kései Vörösmarty fölfedezésével – éppen Schöpflin Aladár tette meg *A két Vörösmarty* című tanulmányával, igen hamarost a folyóirat megindulása után.⁷ A folytatásra csak utalunk, három év múltán Babits erősítette meg Vörösmarty kanonizációját a *Nyugatban*.⁸ Aztán következett Arany János élesztése, átértékelése versekben (Babits Mihály: *Arany Jánoshoz* [1910], Ady Endre: *Kétféle velszi bárdok* [1913]) és az Arany kultusszal szembeforduló Ady-írás, a *Strófák a „Buda haláláról”* [1913].⁹ Először jön rá egy nemzedék, hogy „az új nemzedékek mindig a maguk igéit olvassák ki ugyanabból a könyvből, amit őseik az asztalon hagytak”.¹⁰ A hagyományhoz való viszony új, tevőleges újraértelmezéséről, átalakulásáról van szó. A megmerevedett képek újragondolásáról.¹¹)

⁴ „Irodalmunk fénykora 1830-ban lezáródott – vallotta az öreg Toldy.” SCHÖPFLIN Aladár, *A fiatal Gyulai* = Uő, *Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok*, Budapest, A Nyugat folyóirat kiadása, 1917, 19.; „...[Gyulai] tisztázza felfogását Toldyékkel szemben, megállapítva, mennyire elfogult Toldynak az a nézete, hogy a magyar költészet aranykora 1830-ig tart, s azóta csak epigonok vannak.” Uo. 24.

⁵ HORVÁTH János, *Aranytól Adyig, Irodalmunk és közönsége*, Budapest, Pallas, 1921; SCHÖPFLIN Aladár, *Konzervatív kritika, fejlődő irodalom* = *Nyugat*, 1921/8.

⁶ SZÉCHENYI Ágnes, *Schöpflin Aladár pályakezdése* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2014/3, 353–384.

⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *A két Vörösmarty* = *Nyugat*, 1908/11.

⁸ BABITS Mihály, *Az ifjú Vörösmarty* = *Nyugat*, 1911/21, 689–701; *A férfi Vörösmarty* = *Nyugat*, 1911/24, 1041–1061.

⁹ Arany támaszkereső újraképzése később is folytatódik, l. pl. Kosztolányi Dezső közismert mondatára, „[a]páink más Arany Jánost olvastak, mint mi. Övék volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus, az öreg, az ideges”. *Nagyváradi Napló*, 1917. március 25. Aztán folytatódik a rekanonizáció, belép a vitába Móricz is. De ez messze vezetne minket, a szálát nem vesszük végig.

¹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, uo.

¹¹ A váltást talán hasonlíthatjuk Claude Lévi-Strauss „hideg” és „forró” emlékezésének Jan Assmann felidézte értelmezéséhez. A „hideg” a francia antropológus értelmezésében „nem valaminek a hiányát,

A magyar irodalom története a XX. században szerzője nemcsak iskoláit tekintve, de másféle értelemben is konzervatív közegből érkezett a *Nyugathoz*, 1898-tól a *Vasárnapi Ujság* munkatársa, majd segédszerkesztője volt.¹² Nem volt ott a *Nyugat* alapításánál, két hónappal az indulás után így írt Ady Endrének, „[s]zeretnék én is írni valamit a *Nyugatba*, de nincs elegendő hangulatom, se témám. Aztán furcsa emberek azok az Osváték, minduntalan izengetnek, így-úgy, fel akarnak keresni, beszélni akarnak velem, és eddig színit se láttam egyiknek se. Úgy látszik, mégis nekem, az öregnek kell megtennem a közeledő lépést hozzájuk, fiatalokhoz.”¹³ A levél elárulja, hogy valószínűleg nem is volt személyes ismeretségben a folyóirat valódi, és ekkor már több, rövid életű közös kísérleten átesett alapítóival. (Érdekes önstilizációs pillanatot érhetünk tetten, amikor elolvassuk az id. Szinnyei Józsefnek szóló adatközlő levelét, amelyben azt írja, a *Nyugatnak* „alapítása óta főmunkatársa”. A jövőből visszanézve már nem volt jelentősége az odaérkezést megelőző hetek nyűgös, számkivetett várakozásának.¹⁴)

A 20. század első néhány évében sivár, szegényes volt az újra fogékony irodalmi lapok kínálata. Osvát Ernő – nemzedékének és az irodalmi modernség ügyének „Keresztelő Jánosa”¹⁵ – 1902–1903-ban vergődött a *Magyar Génusz* szerkesztésével. A lapot hol a Lipót körúti Club kávéházban, hol pedig szemben, a Lipót körút és a Falk Miksa utca sarkán egy névtelen kávésnál szerkesztették, intézményi háttér nem volt mögötte. Anyagi tőkéjét úgynevezett „katonai árlejtések”, azaz fizetett katonai hirdetések adták.¹⁶ 1903-ban Bródy Sándor fogott

hanem pozitív teljesítményt jelöl, amelyet a »bölcsesség« egy sajátos fajtájának minősít és sajátos »intézményeknek« tulajdonít. A hideg nem fagypontja a kultúrának, hanem maga is megteremtésre szorul. Tehát nem csupán az a kérdés, adott társadalmak milyen mértékben és formában fejlesztették ki a maguk történeti tudatát, hanem egyúttal az is, milyen mértékben, formában, miféle intézmények és társadalmi mechanizmusok révén »fagyasztottak be« minden változást. A »hideg« kultúrák nem elfelejtettek valamit, amire a »forró« kultúrák emlékeznek, hanem másvalamire emlékeznek. Ezeknek az emlékeknek az érdekében kell gátat vetni a történelem beáradásának. Erre szolgálnak a »hideg« emlékezés fogásai. Jan ASMANN, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán, Budapest, Atlantisz, 2013, 70.

¹² Egy, a tulajdonomban lévő 1908. július 28-án készült, Schöppflin által Idyának dedikált fénykép hátán a testvér írásával ez olvasható: Aladár, a segédszerkesztő.

¹³ *Schöppflin Aladár összegyűjtött levelei*, s. a. r. és a jegyzeteket írta Balogh Tamás, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2004, 26. (Pannónia könyvek) – Osvát Ernő pl. mindössze négy évvel volt fiatalabb Schöppflinnél, az is elképzelhető, hogy személyesen eladdig még nem is találkoztak. Ignótus is mindössze három évvel volt idősebb a *Vasárnapi Ujság* segédszerkesztőjénél. A levél egyértelműen kimondja, hogy Schöppflin nem volt jelen a *Nyugat* semmilyen tervezete kidolgozásánál. Az eleve odatartozás a későbbi élettényekből vett visszavetítés, akkorról, amikor már maga is elfelejtette vagy nem tartotta fontosnak, hogyan is került oda, mert megkérdőjelezhetetlen része volt a *Nyugatnak*.

¹⁴ A Szinnyeinek írt levél eredetije a birtokomban. Sz. Á.

¹⁵ Ady Endre levele Hatvany Lajosnak, Párizs, 1911. február eleje. *Ady Endre levelei*, 2, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 130.

¹⁶ 1902. június elejétől 1903. február elejéig szerkesztette Osvát a folyóiratot, melyet Basch Árpádtól vett át. Osvát idején munkatársa volt egyetemi barátja, Elek Artúr, Cholnoky Viktor, Fenyő

Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával egy új lap, a *Jövendő* szerkesztésébe. A folyóiratnak következetes programja nem volt, konzervatív, liberális és radikális irányok keveredtek benne. Némi összhangot, egységes tónust a városiasság szemléletmódja és érzésvilága kölcsönzött a *Jövendő*nek.¹⁷ 1905-ben indult meg Osvát új lapja, a *Figyelő*, szellemében és munkatársi gárdájában a *Nyugat* közvetlen elődje.¹⁸ Nem irodalmi lap volt a *Huszdik Század*, a társadalomtudományos modernségen belül a szociológiát meghonosító folyóirat. Gratz Gusztáv, illetve Somló Bódog szerkesztették, a konzervatívok csak 1906-ban váltak ki a szerkesztésből, ekkor került sor radikálisabb irányváltásra, ettől fogva mondhatjuk, hogy *par excellence* modern lap lett. A palettán a modernség hadállásait a felsorolt ismeretlen új lapok mellett *A Hét*, és az ekkor még inkább ideszámító *Új Idők* képviselték.¹⁹ És egy napilap, a Vészi József szerkesztésében 1896-tól kezdve megjelenő *Budapesti Napló*, ahol a későbbi nyugatosok hada már együtt dolgozott, elsősorban a politikai újságírás jegyében (legfőbb politikai célját a szabad választójog kivívásának kérdésében megtalálva), de sok tárcával és – noha akkorra ez már kiment a divatból – a tárca helyén közölt verssel. Legtöbbször Ady-verssel.

Volt persze másfajta alternatív, a modernség felé tapogatózó kísérlet is, például a katolikus szellemiségű, relatíve hosszú életű *Magyar Szemle* (1888–1906), melybe egy időben az „irodalmi ellenzék” jó néhány tehetséges tagja is dolgozott, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő, a Palágyi fivérek, Koroda Lajos. Palágyi-ék – elsősorban is az idősebb Menyhért – rövidebb életű lapot is szerkesztett, az Arany „holta után is uralmon maradt ú. n. »nép-nemzeti« iskolával, a hivatalos akadémiai irodalommal” harcot folytató *Jelenkort* (1896–1897).²⁰ A szálát, amelynek egyenes folytatása nem volt a *Nyugat* felé, csak jelezzük, s azért, hogy a folyóiratok családfáját legalább egy vázlat erejéig differenciáltabban vázoljuk. (Az azonban meglepő, hogy a Palágyi-vonal említetlenül maradt Schöpfung Aladár irodalomtörténetében, melynek elsődleges értéke éppen a régi és az új közötti átmenet megrajzolása.)

Miksa, Gellért Oszkár, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Nagy Endre, Szini Gyula és Ady Endre. GELLÉRT Oszkár, *A Magyar Gêniozus* = Uő, *Kortársaim*, Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1954, 17.

¹⁷ Megjelent a folyóiratban az egészen másfelé tartó Lukács György is.

¹⁸ Az induló *Nyugat* – tanulva a kudarcokból és maga előzményét is hangsúlyozva – „a *Figyelő* új folyamaként” merete magát bejelenteni a címlapján.

¹⁹ Ezen az állásponton van Kunz Egon is, a *Szerda* monográfusa. „Ha kitapintjuk a századforduló irodalmi testének könyökhajlatát, két hatalmas, jól megkonstruált ért találunk, mely az irodalom vérét összefogva továbbviszi a XX. század testébe.” A jegyzetekben jelzi, tudatosan mellőzi a *Vasárnapi Ujság*ot, mert semmiképpen nem volt hatással a századeleji folyóirat alapításokra. Ez bár igaz, mégis meglehetősen sok és egyre több olyan írónak adott lehetőséget 1903 után, akik a *Nyugat*ban leltek igazán otthonra. *A Szerda. Egy folyóirat különös története*, írta KUNZ Egon, Budapest, 1948, 5.

²⁰ PALÁGYI Lajos, *Arany János és a nép-nemzeti iskola* = *Nyugat*, 1932/5.

A modernség fogalma körül

Az iménti utolsó bekezdésben azt mondtuk, korlátozott volt a modernséget befogadó orgánumok száma, aránya.²¹ Adósok vagyunk az általunk használt modernség fogalmának definíciójával. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében készülő új történeti szintézis 20. századot tárgyaló – az elbeszélést, a történetet az 1890-es évekkel indító – kötete az irodalmi modernség kérdését helyezi a középpontba. A modernség fogalmát sokféle értelemben használjuk, a 20. századba érve nyugodtan beszélhetünk alternatív modernségek versengéséről. A fogalom azonban majdhogynem parttalan, uralhatatlan definíciós lehetőségeket ad.²² Könnyebb megmondani, mi modern, mint azt, hogy mi nem az. A modernség kialakulása *folymat*, kezdőpontja az, amikor eredeti alkotások híján egyre inkább epigonok uralják a publikációkat, egyre inkább észrevevődik a gondolat- és invenció nélküli ismétlés. De éppen Schöpfung említett irodalomtörténete fényében nem becsülhetjük le a modernségbe vezető, általa leírt utat, nem húzhatunk éles cezúrát a régi és új közé. S ugyanilyen fontos, hogy rájöjjünk, mi térítette az ekkorra megkövült *Vasárnapi Ujság* segédszerkesztőjét, Schöpfung Aladárt a modernség felé, és mivel magyarázza ő maga a modernség megszületését.

A fővárosba kerülésekor Schöpfung Aladár az 1854-es indulásakor újszerű, adekvát igényeket kielégítő orgánum, a *Vasárnapi Ujság* szerkesztőségébe került. A művelődés értékeinek szétterítése céljából készülő hetilap-néplap döntően vidékre készült, amint hogy az egész ország vidékies volt. Pest-Buda nemzetiségi összetétele a hetilap indulásának évében erős német dominanciát mutat, még akkor is, ha a korabeli statisztikák még nem voltak egészen objektívek, Pesten a német és a magyar elem egyensúlyát, Budán a magyarok erős kisebbségi helyzetét mutatják ki.²³ A *Vasárnapi Ujság* (1854) mellett ekkor indult el az ugyancsak német nyelvű *Pester Lloyd* (1854), ez az elsősorban a gazdaságot informáló-kiszolgáló és német nyelvűségé okán az európai térben sem idegenül álló napilap. Még előtte volt az ország a Magyar Tudományos Akadémia első nagygyűlésének (1858), a Kisfaludy Társaság újraindulásának (1860), az intézmények emlékünnepelei az önkényuralom elleni tiltakozás eseményei voltak. Az a csoporthegemonia, amely ezekben a társaságokban érvényesült, utóbb az

²¹ Itt azonban nem lehet eltekinteni attól, hogy *minden* folyóirat rövid életű volt, amelyik mögött nem állt biztos tőke, azaz kiadvállalat, nyomda vagy fenntartó szervezet, mint pl. a *Budapesti Szemle* mögött a Magyar Tudományos Akadémia stb.

²² A legújabb MTA BTK Irodalomtudományi Intézeti vitákból született publikációk: BEZECZKY Gábor, *Modern a modernség előtt = Literatura*, 2011/4, 309–313.; ANGYALOSI Gergely, *Közelítések a modernséghez – Az új magyar irodalomtörténet harmadik kötetének koncepcionális kiindulópontja = Literatura* 2019/3, 321–325.; ANGYALOSI Gergely, *Estétizmus, estétizáló modernség* [kézirat]; SCHEIN Gábor, *Az alternatív modernségek koncepciója felé = Irodalomtörténet*, 2011/2, 204–226.; KÁLMÁN C. György, *Reflexiók Schein Gábor dolgozatához = Uo.* 227–234.

²³ *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig = Budapest története IV, Vörös Károly (szerk.), Budapest, Akadémiai, 1978, 239.*

irodalmi Deák-párt nevet kapta. A közönség még csak ismerkedett a polgári művelődési igényekkel és lehetőségekkel. Kemény Zsigmond még okkal írta *Élet és irodalom* című cikksorozatában, hogy közönségünk „pártolása mecénási, s nem ügybaráti. Adni akar, de nem élvezni. Adózik, nem pedig vásárol... Ha definiálni akarnók közönségünk állását irodalmunkhoz, körülbelül ezen eredményhez jutnánk: a vagyonosabb embernek van bizonyos eszméje, hogy mennyit illik neki magyar nyomtatványokra adózni, e rátát évenként kifizeti, s azontúl semmi gondja semmire. Így történik, hogy jeles számú vásárló mellett kevés az olvasó.”²⁴ Egyéni „adakozásokra” utal Kemény Zsigmond, ezek mellett, mögött azonban modern fővárosi vállalatok működnek már, és ’termelik’ az olvasnivalót. A 19. század második felében indul el a társadalmi migráció, 1880-ban minden negyedik, 1910-ben pedig minden harmadik ember másutt él, mint ahol született.²⁵ A modernizáció egyre számosabb áldásai együttesen döntően csak a fővárosban érvényesültek.²⁶

A modernség Schöpflin Aladár számára egyértelműen a ’társadalmi’ moderniséget, a városiasságot jelentette. A Nyugatban 1908-ban debütáló írása is erről szólt, *A város* címet viselte. A város jellemzője „a kultúrélet első alapeleme: az önmagában való meghasonlás” – írta ebben az esszében. A „gyűlölt és sóvárgott város falai alatt vették észre először [a vándorok], hogy lehet ugyanazon egy dolgot egyszerre szeretni és gyűlölni, vágyani rá és undorodni tőle”.²⁷ Egy társadalomtörténeti folyamat, illetve annak tényei és a vele járó lélektani ambivalencia – döntően ezek az elemek kapnak hangsúlyt Schöpflin 1908-ban „kifejtett”, körülírt ’modern’ fogalmában.

A Vasárnapi Ujság

A század második felében legnagyobb példányszámmal és ismertséggel a művelődés területén a jól bejáratott, országos terjesztésű *Vasárnapi Ujság* jelentkezett, tíz-tizenkétezer heti megjelenéssel, évente 1000 oldal fölötti összterjedelemmel, másfél ezer képpel.²⁸ A *Vasárnapi Ujság* liberális konzervatív lap volt, első két évtizedében liberalizmusa, a századvégre konzervativizmusa volt hangsúlyosabb. A lap típusa – a közművelődési vagy családi lap – közismert európai képződmény

²⁴ KEMÉNY Zsigmond, *Élet és irodalom*, Budapest, Franklin, 1883.

²⁵ *Magyarország története a 19. században*, Gergely András (szerk.), Budapest, Osiris, 2003, 427. (Osiris tankönyvek)

²⁶ Uo. 430.

²⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *A város = Nyugat*, 1908/7.

²⁸ LIPTÁK Dorottya, *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában, Bécs–Budapest–Prága*, Budapest, L'Harmattan, 2002, 123. – Ugyancsak itt olvassuk, hogy *A Hét* alig tudta eladni a maga 4000 példányát, az ekkor árnyalatnyival konzervatívabb *Új Időket* kezdetétől 10 500 példányban nyomták ki, s 1910-re a hetilap megduplázta induló példányszámát és nyereséges üzleti vállalkozássá nőtte ki magát. Lipták Dorottya nem ad meg forrást a példányszámokra.

volt. Mintája kettős is lehetett, az angol Household Word, Charles Dickens 1850-ben indított hetilapja²⁹ és/vagy inkább a közelebbi német *Die Gartenlaube* (1853).³⁰

Nem szabad értelmezés nélkül hagyni a magyar hetilap változásában is állandó fejlécét. Részletekbe menően kidolgozott rajz, az oldal tetején végigfutó széles csík. Középen trónol a Hungáriát jelentő nőalak, kezében címerpajzs és egy szalagon a hetilap címe. Tőle balra és jobbra két vidéki zsánerkép, nagyon hasonlitanak egymásra, csak éppen a társadalmi különbséget tükrözik. Az egyik képen egyszerű asztal mögött olvasó gazda, előtte egyszerű üvegben bor, a ház tetején gólyafészek. A másik képen olvasó kisnemes támlás karosszékből, asztalán terítő, előtte kancsóban innivaló, a ház tetején galambdúc. Hungária mögött a teret növényzet és romantikus várrom tölti ki. A főváros megszületése után a háttérben megjelennek a város azonosítható jelképei, a Duna, a Lánchíd, a kéttornyú templomok, három-négyemeletes házak. De a két főalakban a vidékiesség jelzése – a vidéki vagy vidékről a városba elszármazott ’célközönség’ – annak ellenére változatlan marad, hogy a kiadó modern gazdasági formában működik, hatalmas székházat épít. Sőt, Schöpflin odakerülésekor 1898-ban, s onnantól fogva végig, az 1921-es megszűnéséig, az a grafikai szépségében a korábbi, első változathoz képest rontott rajz jelent meg, amelyik bőgatyás (!) [mű?]parasztot ábrázol, aki gyertyavilág mellett olvas és a módos gazdát vagy kisnemest, aki függő petróleumlámpa mellett olvas. Mindketten kapnak egy-egy feleséget (a kisnemes egy lábatlankodó gyereket is). Mindkét asszony ’passzív’, az olvasásban nem vesznek részt. A rajz alatt aztán megjelent Ady, Babits, Kosztolányi, Kafka Margit...

A bevezetőben említett, a modernség orgánumaért küzdő – s 1908-ban a *Nyugattal* majdhogynem nem várt sikerre jutó – Osvát Ernő jól érzékelte a korszakban rejlő ellentmondást, régi és üzletien új ellentétét, a véleményesajtó végét. „A hírlapod, a heti képeslapod önként gyámolítja a kritikátlanságodat. A múlt megbízható könyvtárosai integetnek; a ma jelenségeinek eleven intelligenciájú árusa karon fog és boltjába vezet. [...] Milyen kár, hogy többen vannak, mint amennyire hallgatnál és sokkal többen, mint amennyinek igaza lehet.”³¹ Nyilvánvaló, hogy a *Vasárnapi Ujság*ot Osvát is hova sorolta (volna) be: a standardot adó egyértelműség, és a kiszámíthatóság oldalára. Pontosabban, a múlt avított könyvtárába. Vagy ahogyan Hatvany Lajos mondta, „a *Vasárnapi Ujság* körül Arany kihűlt nagyszerű bolygójának kisebb csillagzatai keringtek: Gyulai Pál, Lévy, Szász, az öregek, Vargha Gyula, Arany László, Endrődi Sándor, Bartók Lajos, Ábrányi Emil, a fiatalok, majd végül, mint legfiatalabb, Kozma Andor és Szabolcska Mihály vonult föl. [...] Schöpflin igen jól jellemzi a *fiak gene-*

²⁹ A *Household Word* – a címlap szerint – nem Dickens szerkesztésében, hanem vezényletével jelent meg, programjáról és anyagi hátteréről l. *Charles Dickens*, by HARLAND, S. Nelson, Boston, Twayne Publishers, 1981, 57–58.

³⁰ A német lap és a *Vasárnapi Ujság* összehasonlítását jól szolgálja a következő annotált repertórium: ESTERMANN, Alfred, *Inhaltsanalytische Bibliographien deutscher Kulturzeitschriften des 19. Jahrhunderts* – IBDK, Band 3., *Die Gartenlaube 1854–1880 [–1944]*. Teil 1., De Gruyter, 1995.

³¹ Osvát Ernő összes írásai, Budapest, Nyugat Kiadó, 1945, 92.

rációját, melynek büszkesége az volt, hogy közvetlen örököse lehetett a nagy elődöknek”.³²

Ady Endre

És akkor 1903 decemberében ez a kortárs új szellemi folyamatokat lagymatagon, alig követő, az elmúlt 19. század felé mindig szívesen és gyakorta visszaforduló, az érdemes és kevésbé érdemes notabilitások képeivel és méltatásával ékesített oldalakkal jelentkező *Vasárnapi Ujság* egyik hátsó rovatában, a recenziók között Ady Endre Nagyváradon megjelent versfüzetéről, a *Még egyszer* című kötetről olvashatunk. A névtelenül megjelent kis írás szerzője Schöpflin Aladár. (A könyvajánló közelében, ugyanazon az oldalon az akkoriban elhunyt, örökös jogon főrendi házi tag, gróf Chotek Rezső nagyméretű díszmagyaros arcképe látható, és egy megemlékezés a főnemes életútjáról. Az Ausztriában is előkelő szerepet játszó cseh eredetű család, a Ferenc Ferdinánd főherceg neje révén is hírnévre szert tevő arisztokrata família magyar leágazásainak nagyszerűségét lényegében a származás magyarázza. Szimbolikus a két közlemény találkozása: a régi világról szóló nagy anyag és az új irodalomról szóló rövid híradás egy oldalon.) A kis könyvismertető bevezetője egy másik költő ugyancsak „kicsike formájú” füzetéről szól, Schöpflin pár sort veszteget rá, jelezve, hogy véletlenül kerültek elé a kötetek a „nagy halmazból”, s hogy Szegedy Miklós versei között alig van olyan, amelyet ha elolvasunk „mégis úgy érezzük, nem vesztegettük az időt hiába”.³³ Amikor azonban az akkor még ismeretlen Ady Endre Nagyváradon megjelent kötetéről van szó, áttüzesedik, izgatottá lesz a hang. „Az ő világga nem csöndes, mosolygós ábrándvilág, lelke mintha örök lidércnyomás alatt állna. Fájdalma metsző kín, tehetetlen vergődés, mely visszas képzetekkel tölti el agyát, megbénítja akarateréjét, sivar öngúnyba fojtja lelkesedését, az ideálok helyett torzképeket fest képzelete elé. Az önmagával küszködő, kínosan forrongó ifjú ideges belső küzdelme ez, melyet saját egyéni világnézet kialakulásáért folytat. Az a jelentékeny intelligencia, melyről a versek sok helye tanúskodik, tehetségének számos fellobbanása, azt a reményt keltik, hogy a szerző győztesen fog kikerülni a belső harcból s el fog érkezni számára is a harmonikus művészi alkotás ideje.” Majd mutatványul – ahogyan a rovatban szokás – egy verset közöl, *A halottak* címűt. A kritikus hirtelen, többi írásához képest feltűnően élénk hangja tisztán, élesen kiválik a konzervatív liberális hetilap tónusából, de azt,

³² HATVANY Lajos, *Schöpflin Aladár* [1917]. Kötetben: HATVANY Lajos, *Irodalmi tanulmányok*, Második kötet, Budapest, Szépirodalmi, 1960, 230.

³³ Szegedy Miklós költő, később – jellemző módon – a Szabolcska Mihály szerkesztette *Háborus versek könyve. Magyar költők 1914–15-ben* című kötetben tűnik fel. 1916-ban a *Nyugat* azt írta róla, hogy konzervativizmusa „jórészt veszélyes és haszontalan”.

hogy milyen küzdelmek árán kolportálta Ady Endrét, nem mutatja meg.³⁴ A „névtelen” kritikus öt esztendővel idősebb csak a költőnél, de egymásról ekkor még semmit nem tudtak. Nem nagy különbség ez önmagában, csak hogy pozíciójuk élesen különböző. Ady a partiumi, Budapestet utánzó városban liberális újságíró, Schöpflin pedig az egykori progresszivitását elvesztett, konzervativizmusba merülő, döntően még mindig a vidéknek szóló lap munkaközösségének fiatal tagja. Ady a fővárosi nyilvánosság felé törekedett, Schöpflin újat, izgalmat keresett az irodalomban, de ekkor még maga sem tudta pontosan, mit. A fővárosban élt már, de a vidékiesség közérzetével.

A fél évszázados *Vasárnapi Ujság*ot ekkor még Nagy Miklós szerkeszti, még hozzá igen hosszú ideje, negyven esztendeje. Az első Ady-kötet még véletlenül került Schöpflin elé, de fontos, hogy ő választotta ki az asztalon tornyosuló halomból a Franklin kiadású, s ekként mindenképpen szemlészendő kötetek és az ismeretlenségből beküldöttek közül. (Tudjuk, Ady is felfigyelt a névtelen cikkeire, majd az *Új versekről* szóló másodikra, és akkor Bölöni Györggyel üzent is, látja, van ott egy ismeretlen a szerkesztőségben „valaki, aki őt szereti, érdeklődik iránta”, s kérte Bölönit, lépjen érintkezésbe a kritikussal, remélve, hogy megjelenhet tőle vers is, publicisztika is *Vasárnapi Ujság* oldalain.³⁵) Schöpflin Aladár életében ’fordulat’ volt az Adyra találás. Lázat keltett benne, hogy a saját hetilapja kolportálta literatúrán kívül más, jobb, izgatóbb irodalom születik, és megérintette, hogy ehhez az irodalomhoz neki is köze lehet.³⁶

Megállapítása, hogy harmóniát várt Adytól – komoly tévedés, téves irányjelzés volt. Ady költészete soha nem lett harmonikus, tudatosan, a költő programszerűen teremtett diszharmóniát, ez volt költészetének (egyik, ha nem a legfontosabb) lényege. Az első *Nyugat*-beli Schöpflin tanulmány – *A város* – lélektani kulcsszava már szintén a ’diszharmónia’. Amíg előélete, családi helyzete, iskolai determinálták, amíg a konzervatív hetilap kötelékét belsőleg mint készen kapott örökséget öntudatlanul azonosulva vállalta, nem írt le ilyet. A fordulat Schöpflin értékrendszerében tehát egyértelműen behatárolható, 1903 és 1908 között történt. Azokat a kritikákat kell tehát különösen alaposan olvasni, melyek a két évszám között születtek a *Vasárnapi Ujság* hátsó oldalain. A lap fejlécének gatyás paraszt-idolja és ezek között az írások között egyre nagyobb feszültség generálódott.

Ady [*Új versek*], a Holnap-antológia, Kaffka Margit [*A gondolkodók*], Amburs Zoltán, Krúdy Gyula, Molnár Ferenc [*Az ördög; A Pál utcai fiúk*], Oláh Gábor, Szini Gyula, Heltai Jenő [*Nyári rege*], Kosztolányi Dezső [*Négy fal között*],

³⁴ Az persze még áruklodó a kritikus „felkészületlenségéről”, hogy Ady nyugtalan költészetétől a jövőben a *harmónia* megtalálását várja el.

³⁵ [Névtelen ismertető]: *Az igazi Ady*, írta SCHÖPFLIN Aladár. Azonosítatlan újságkivágat, a szerző tulajdonában, 1945 utánról.

³⁶ Schöpflin megírja Adynak, hogy saját lelkét eddig csak három költőben, Petőfiben, Goethében, Heinében és most negyedikként benne találta meg. Schöpflin Aladár levele Ady Endréhez, 1908. VI/20. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Balogh Tamás, Pécs, Pannónia Könyvek, 2004, 31.

Gárdonyi Géza [*Átkozott józanság*] voltak az induló új magyar irodalom horizont-nyitó, megbírált, ismertetett művei. Schöpflin érzékenysége, optikája még nincs beállítva, tompaság is, vakfolt is érzékelhető, de az az elszánás is, ahogy lapja fő irányától függetlenül önálló irányultságot visz, saját szemléletéért küzd.

Áttörés a modernség felé

A Schöpflin életében megjelent lexikon-szócikkek, életrajzok szerint 1898-ban került a *Vasárnapi Ujsághoz*, ahol „hamar kitűnt írásaival”.³⁷ Ám ha átnézzük a *Vasárnapi Ujságot*, 1898-ban egyáltalán nem találunk még jelzett Schöpflin írást a hetilapban, s a következő évben is csak monogrammal jelzett fordításokat angol nyelvből.³⁸ Nem akárkiket fordított, s nem is csekély mennyiségben, folytatásos regényközlések és novellafordítások fűződnek a nevéhez. Nagy blokk lehet az általunk készített (később, másutt közlendő) Schöpflin-bibliográfiában az ’amerikai’ művek csoportozata. (Sajnos az érdeklődés forrásáról – ami persze nem feltétlenül személyes választás, hanem a lap által ráosztott feladat teljesítése is lehetett – egyelőre nincs tudomásunk, ahogy a könyvek fizikai útjáról, a közvetítőkről sem.³⁹) Az első fordítása Mark Twain volt, az amerikai írónak ekkor kisebb kultusza volt Magyarországon és éppen ekkor járt is nálunk,⁴⁰ aztán következett a szintén amerikai, a vadnyugatot romantizáló Bret Harte. 1901-ben már önálló *Amerikai elbeszélők* című antológia is megjelent Magyarországon.⁴¹ A fordító Szappanos Aladár. Csakhogy Szappanos Aladár nevű létező szerző nincs, a név gyanús. És okkal. Szappanos Aladár ugyanis maga Schöpflin. A kötetben közölt Stockton-fordítás – *A főkormányzó* című regény – ugyanis szó szerint megegyezik a lapban Schöpflin monogramjával jelzett fordítással!

A novellista Hamlin Garlandot is fordította Schöpflin Aladár. Garland a „couleur locale” írója volt, meglehetősen népszerű, Bret Harte méretű jelenség. Az új-angliai

³⁷ Szinnyei József adattára, a *Társadalmi Lexikon*, illetve Benedek Marcell lexikonja stb.

³⁸ Schöpflin Aladár *Vasárnapi Ujság*-beli publikációt l. a mellékletben. Itt jelezzük, hogy Schöpflin Aladár fia, Schöpflin Gyula is meglepőnek találta, honnan tudott, hol tanult meg édesapja angolul. Schöpflin Gyula közlése a szerzőnek, Diss [Norfolk, Egyesült Királyság], 2000 tavasza. Schöpflin Aladár későbbi fordításai sem éltek meg hosszú időt, egyetlen olyan művet sem tudunk felidézni, amit ma az ő fordításában használunk.

³⁹ Értékelő elemzés nem, „csak” egy hatalmas, nagyon érdekes, és következtetések levonására alkalmas összefoglaló háromkötetes, több mint 3500 oldalas bibliográfia áll rendelkezésünkre az amerikai irodalom recepciójáról: *Az amerikai irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája Magyarországon 2000-ig*, 1–3, az anyagot gyűjtötte, szerkesztette, a képeket válogatta, a könyveket tervezte, bevezetéssel ellátta Vadon Lehel, Eger, Eszterházy Károly Főiskola, Amerikanisztika Tan-szék, EKF Liceum Kiadó, 2007.

⁴⁰ L. TÖRÖK András, *Mark Twain világa*, Európa, Budapest, 1982 (Írók világa), illetve VADON Lehel magyarországi Mark Twain bibliográfiáját, Eger, Eszterházy Károly Főiskola, 2006.

⁴¹ *Amerikai elbeszélők*, Bret Harte, Mark Twain et. al., ford. Szappanos Aladár, Budapest, Lampel, 1901 (Magyar Könyvtár).

regionalista és feminista író névét nem jól tudja a lap, Mary E. Wilkinst tüntetnek fel, elhagyva vezetéknévét, a Freemant, őt is Schöpfung fordította. Thomas Bailey Aldrichsal – nem mellesleg Walt Whitman barátjával – és Frank R. Stocktonnal folytathatjuk a Schöpfung tolmácsolta amerikai szerzők sorát. Edith Whartont, a századforduló legismertebb női prózaíróját – Henry James jó barátját – is Schöpfung fordította magyarra és közel egykorúan az eredeti megjelenéssel ismertette meg az itthoni olvasóközönséggel. A Julien Gordon álnéven író, ugyancsak amerikai Julia Cruger és Mary R. S. Andrews a tényszerű említésen túl azért is érdekes, mert mint készülő monográfiánkban majd dokumentáljuk, s önálló fejezetben tárgyaljuk, Schöpfung Aladár különös érdeklődést mutatott a nőírók iránt, s már ekkor, azaz korán tapasztalatot szerzett a ’női írói érzékenység’ mibenlétét illetően. (Ez azért is lesz jelentős, mert Kaffka Margit egyik első igazi értője volt, lényegében végigkövette életművét, minden könyvről írt. Ezzel együtt is igaz, hogy számára az író kifejezés problémátlanul kétnemű volt, nem foglalkozott a definíció jelentésének vizsgálatával.) A *Vasárnapi Ujság* – nem függetlenül az ekkoriban csúcsra járó kivándorlástól – általában véve is tudatos és erős amerikai érdeklődést mutatott. Thomas Hardyval egy angol író jelenik meg a fordítások sorában, még mindig csak az 1900-as évek első évtizedében járva. Az *első Wessex grófné* már ugyancsak röviddel az angol eredeti folyóiratbeli megjelenése után olvasható volt magyarul.⁴² Anthony Hope angol regény- és drámaíró folytatta a sort. A műfordító Schöpfung iparos munkát végzett, sokat és gyorsan, a visszaemlékezők szerint elsősorban a pénzért, a megélhetésért. Egészen 1907-ig jelentek meg fordításai a *Vasárnapi Ujság*ban, legutolsó munkája sem akármilyen alapanyag, a századfordulón ronggyá olvasott művet, Oscar Wilde-tól a *Dorian Gray arcképét* tolmácsolta, ami – nem egyedül az itt említettek közül – önállóan, könyv alakban is megjelent. A mi számunkra azért lényeges ezt megemlíteni, mert jelzi, milyen nagy ablakot nyitottak Schöpfung számára a fordításai, milyen mértékben tágitották látóhatárát.⁴³

A pályakezdő kritikusként még ki kellett küzdenie helyét a közel fél évszázada működő, liberális-konzervatív lap szerkesztőségében. Ehhez időre volt szükség. Maga sem állt még teljesen készen, saját ízlésének kialakítása is hátra volt. Ahhoz, hogy valakiből jó kritikus legyen, nem elegendő az érzék az irodalomhoz, a tehetség. Lehetőség és föladatok is kellenek hozzá, ezt megadta a *Vasárnapi Ujság* rutinja, a hetente – átlagban – két könyvismertető. Igen, a rutin, a gyakorlat, a szem folytonos élesítése, a képességek folytonos edzése, a módszerek folytonos csiszolása. Ez a *Vasárnapi Ujságnál* történik meg, s közel fél évtizedre lesz szükség, amíg véleménye a világ előtt is nyilvánvalóan, formátumosan és összetéveszthetetlenül megmutatkozik. Maga az „Irodalom és művészet” címet

⁴² Nagyon indokolt Szegedy-Maszák Mihály rezignált megjegyzése és indirekt sürgetése, hogy „ahogyan sajgó-, úgy fordítástörténet sem áll a huszadik századdal foglalkozó irodalmár rendelkezésére”, holott sokkal gazdagabb maga a recepció is, mint ezt sejtjük. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 479.

⁴³ Fordításairól l. a szerző készülő monográfiája, *Schöpfung Aladár a fordító* című fejezetét.

viselő, csakhamar Schöpflin szerkesztette rovat, Schöpflin korai ottani működésének színtere a lap legutolsó részében helyezkedik el, és sem a Schöpflin odakerülését megelőző években, sem ezután nem találunk benne névvel aláírt cikkeket. De a század első évtizedének közepén már mindenki tudta, hogy az írárok szerzője Schöpflin. Horváth János 1913-ban Greguss-jutalomra is ajánlotta. Horváth indoklásából idézünk: „Schöpflin Aladárnak elvégre megállapítandó szép érdeme, hogy az elfogult vagy érdeklődést hazudó, pajtáskodó, sokszor rosszhiszemű ipari, üzleti hírlapkritikák mai csúf korában egy hetilapunk hasábjain már évek óta finom érzékkel, művelt ízléssel, tisztes modorban, mindenkor komoly irodalmi színvonalon ismerteti s bírálhatja a napi irodalom termékeit. Az ő névtelen cikkecskéi támpontjai lehetnek egy majdani összefoglalásnak.”⁴⁴ A hetilap megszűntéig nem írta alá a rovatban írásait Schöpflin Aladár. Egyszerűen ez volt a szokás a lapnál.⁴⁵ Csakhogy a szokás mindig több önmagánál. Az ismertetések és hírek – mert főként ezeket közölte a rovat – személytelenek voltak, Schöpflin indulásakor nem jelentettek még individuális teljesítményt, a szemlélő, s majd minden esetben összességében pozitíve vélekedő recenzens egyénisége mellékes volt. Még az „egyéni színbontások anarchiája”⁴⁶ előtt vagyunk, csak a *Nyugat* megindulása táján. A kiegyensúlyozottság, a standard-adás lapja volt a *Vasárnapi Ujság*. Azaz lesz majd ebben némi változás, amikor az 1910-ben hatvanesztendő Alexander Bernát mint színikritikus a hetilap „munkatársa” lesz, s néha a kisebb recenziók között is megjelentet egy-egy írást. Akkorra már mindenki tudja, hogy a névtelen írárok Schöpflinhez kötődnek, a filozófiatörténet első budapesti taniskolájának egyetemi professzora, Shakespeare elemzője, Taine hatásának egyik értékelője monogrammal vagy csupa kisbetűvel írt, zárójelbe tett vezetéknevével jelezte saját kritikáit. De persze a rangos Alexander Bernátot nem is illett volna névtelenségbe kényszeríteni.

A rovat névtelen írásai a Schöpflin odakerülését megelőző közel tíz éven át Vargha Gyula nevéhez köthetők, aki 1901-ben vált meg ettől a feladattól, akkor, amikor kinevezték a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatójává.⁴⁷ Vargha Gyula a szerkesztőség második nemzedékéhez tartozott, olyan nevek kor-

⁴⁴ *Irodalomtörténet*, 1913. Kötetben: Horváth János *irodalomtörténeti és kritikai munkái* V., szerkesztette Korompay H. János és Korompay Klára, Budapest, Osiris, 2009, 213 (Osiris klaszszikusok).

⁴⁵ Annyira egyértelmű volt, hogy ő írja a rovat cikkeit, hogy ha ettől – igen ritkán – eltértek és pl. König György, illetve Szép Ernő írt oda, akkor ezt felismerhető monogramok jelezték.

⁴⁶ Gulyás Pál későbbi, már a kifejlett *Nyugatra* vonatkozó fordulata.

⁴⁷ Horváth János levele Schöpflin Aladárhoz, 1932. június 2. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 309. Megjelenés előtt álló kötetünkben, melyet Schöpflin Aladárnak a Vasárnapi Ujságban megjelent névtelen kritikáiból állítottunk össze, az 1901 előtti időkből beválogatott írárok esetén vállaljuk annak ódiumát, hogy néhány esetben még Vargha Gyulától közlünk névtelen recenziót és nem Schöpflintől. Ezt ott minden esetben jelezzük. Komlós Aladár – Schöpflin akkor hozzáférhető ellentmondásos visszaemlékezései alapján – szerint bizonytalan, hogy 1901-ben vagy 1904-ben vette át Schöpflin a rovatot. Komlós Aladár, *Gyulától a marxista kritikáig, A magyar irodalmi kritika hét évtizede*, Budapest, Akadémiai, 1966, 137 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 18).

társa volt, mint Lévy József, Endrődi Sándor, Szász Károly, vagy az Arany és Ady közötti korszak legnagyobbja, Reviczky Gyula. Vargha „[u]tolsónak halt meg abból a költői nemzedékből, amely közvetlenül a kiegyezés után lépett a világba. Arany János még olvashatta első verseit, melyek 1875-ben jelentek meg. Ifjúsága még a szabadságharc utáni évek erkölcsének, műveltségének, egész szellemi életének hatása alatt telt el. Lelki fejlődését még annak a ma már teljesen történelmivé vált kornak a szelleme döntötte el” – búcsúztatta a *Nyugat*-ban Schöpflin Aladár, aki a kritikai rovatot tőle átvette.⁴⁸ Mintegy tíz éven át Vargha Gyula írta az „Irodalom és művészet” című rovat – felismerhetően gyengébb – verskritikáit. Az ő idejében összességében inkább az volt a jellemző, hogy híreket adtak a kötetről. Nekrológiában Schöpflin a Varghában rejlő kettősségre utalt: életkori meghatározottságú kötődései ellenére egy a 20. század felé mutató költő rejtőzött benne. Vargha Gyula ismertségére egyértelmű utalás, hogy „aranyozott, piroskötésű” *Dalok* című kötetét (1881) és fordításait a még gimnazista Kosztolányi Dezső is megtalálta a családi könyvtárban.⁴⁹ A modernségben további lépést jelentett, hogy Vargha 1900-ban már a *Parnasse* költészetét fordította magyarra. A Kisfaludy Társaság francia költőket bemutató 1903-as *Anthológiája* José-Maria de Hereida több mint három tucat szonettjét, Leconte de Lisle és az első irodalmi Nobel-díjas Sully Prudhomme (1901) több versét is Vargha tolmácsolásában közölte.⁵⁰ A már hivatkozott nekrológban Schöpflin a legnagyobbakkal, Babitscal, Kosztolányival és Tóth Árpáddal említi egy sorban mint fordítót. S amíg a hetilap élt, közölte az időközben a statisztikai hivatali igazgatójává (1901), illetve államtitkárrá (1914) lett Vargha Gyula verseit. S ez nem pusztán a hűség és a nagy ember iránti tisztelet önmagában rituális gesztusa volt, hanem a valódi elismerése. „Vargha Gyula öregkori lírája, pályájának legértékesebb és terjedelemben is legnagyobb része érdekes átmenet a klasszikusról a modernre, egyike a legszebb hidaknak, melyek Arany és Ady között épültek” – írja Schöpflin.⁵¹ Az Akadémián, melynek Vargha tagja volt, Horváth János búcsúztatta. A korra jellemző, hogy az együtt dolgozás ellenére Vargha Gyula és Schöpflin Aladár között igen udvarias, de – fennmaradt leveleik szerint – a ‘méltóságos’ úr – ‘nagyságos’ úr megszólítást megtartó, magázó viszony volt.

A már teljes bizonyossággal Schöpflin nevéhez köthető, de szintén még monogrammal sem jelzett erős „áttörés” az új irodalom felé a fejezet bevezetőjében említett Ady-recenzióval történt meg. Honnan tudjuk bizonyosan, hogy Schöpflin a szerző? Egyértelműen felfedi ezt Schöpflin Aladár is, nem is egy helyütt.⁵² A hetilap a modern művészi produkciókat illetően nem volt nagyon fogékony,

⁴⁸ SCHÖPFLIN Aladár, *Vargha Gyula = Nyugat*, 1929/10, 704.

⁴⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Tükörfolyosó, Magyar írókról*, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Réz Pál, Budapest, Osiris, 2004, 219, 217.

⁵⁰ Az összefüggésre a következő könyv hívta fel figyelmemet: SZEGEDY-MASZÁK Mihály 2010, i. m. 21.

⁵¹ SCHÖPFLIN Aladár 1929, i. m. 704.

⁵² Például az imént idézett cikkben, amelyet az Ady-monográfia második kiadása alkalmával közöltek.

nem találjuk például, hogy bármikor is hivatkozott volna *A Hét* írásaira,⁵³ de még az idővel egyre inkább konkurensévé váló, mert az olvasói közizlés kiszolgálására elszegődő *Új Idők*ekre sem.⁵⁴ Üzleti megfontolás is állhatott e mögött a két lappal való távolságtartás mögött, nem kívánták reklámozni a konkurenciát. A *Vasárnapi Ujság* olvasóközönsége a századfordulón és az azt követő években – Schöpflin tapasztalata szerint – nagyjából hasonló volt a *Budapesti Hírlap*éval: a vidéki intelligencia és a köztisztviselő középosztály olvasta.⁵⁵

Az „Irodalom és művészet” rovat érdeklődése irányának megváltozása tehát mindenképpen személyhez, Schöpflin Aladárhoz köthető, s tudjuk, néhány év múltán, 1908-ban egy levelében azt írta Schöpflin, hogy legnagyobb harcait Adyért vívta a lapnál.⁵⁶ A *Nyugat* indulását megelőző évben Ady már versekkel és publicisztikákkal is megjelenik néha, csakhogy még mindig Szabolcska Mihály a legtöbbször publikált versíró. Sőt, azt is elmondja egy ízben Schöpflin, milyen hatással volt a „konzervatív poéta laureatus”-ra Ady első versének közlése. „...levelet írt hozzám, amelyben közölte, hogy ő nem kíván Adyval együtt szerepelni és a fordulat következtében nem írhat több verset a *Vasárnapi Ujság*-nak.”⁵⁷ Később, írja Schöpflin, Szabolcska, „egy kis »duzzogás« után, megbékélt és küldte tovább verseit, melyek – tegyük hozzá a statisztikák tükrében – az egy szerzőtől való műszámot tekintve továbbra is dominálták még a versanyagot. De a kép egésze módosult. Az évfolyamonkénti 10–15 Szabolcska-vers mellett Juhász Gyula, Kosztolányi, Balázs Béla, Dutka Ákos, Babits Mihály esetileg közreadott versei összességében már képesek voltak lassú áthangolásra készíteni az olvasókat.

Az „Irodalom és művészet” rovat első anyaga mindig terjedelmesebb, általában egy-egy új verseskötetet vagy folyóiratszámot ismertetett (a lapszemle elsősorban, sőt szinte kizárólag a *Budapesti Szemle* új példányaira vonatkozott⁵⁸). Nem mellékes szerkesztői elv volt, hogy többnyire még a hetilap élére helyezett vezető anyag alatt sem jelezték a szerző kilétét. Legtöbbször anonim munkáknak tűnnek még a nagyobb publikációk is, s nem egyéni teljesítménynek. Mi magyarázhatja ezt? Az, hogy az 1854-ben indult *Vasárnapi Ujság* mindenestől az abszolutizmus kori régi sajtóvilág terméke volt, még mindig a „nemzet összességéhez”

⁵³ Ami azért is meglepő, mert Schöpflin Aladár – Szombatos Aladár álnéven 1896-ban – megjelent *A Hét* oldalain versekkel, az ekkor még a modernség tekintetben szintén élen járó *Új Idők*nél pedig novellákkal.

⁵⁴ Az *Új Idők* kezdeti modernségéről l. LIPTÁK Dorottya, *A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen* = *Budapesti Negyed*, 1997, 2–3, 59.

⁵⁵ VAMOS Magda, *Beszélgetés a 70 éves Schöpflin Aladárral* = *Magyar Nemzet*, 1942. október 6., 9.

⁵⁶ „[Ady Endre] különös ember, akiért életem legerősebb harcait vívtam és vívom, s aki – nem tagadom – az én kritikai felfogásomra is jelentékeny hatással volt...” Schöpflin Aladár Oláh Gábornak, Budapest, 1908. okt. 24. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 39.

⁵⁷ VAMOS Magda 1942, i. m. 9.

⁵⁸ Az indulásakor kéthavi akadémiai folyóiratot 1878-ig Ráth Mór adta ki, akkor átkerült a Franklin gondozásába. JÓNÁS Károly, *Gyulai Pál mint a Budapesti Szemle szerkesztője* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1926, 4, 314–315.

szóló, az ízlésbeli közmegegyezésre törekvő, az egyhangú közízlés-alakító eszme képviselője.⁵⁹ Egy-egy utóbb is korszakosnak bizonyuló hír, világszemléleti jelentőségű tény ismertetése, magyarázása – mint amilyen például a darwinizmus eredményeinek közreadása volt – a szerző nevével együtt jelent meg, így tudjuk, hogy az angol természettudós munkásságát a hetilapban elsősorban Dapsy László (Darwin műveinek fordítója) népszerűsítette.⁶⁰

Egy kiadói birodalom

A *Vasárnapi Ujság* nem önálló lap volt, hanem egy kiadói 'birodalom', először Heckenast Gusztáv saját cégének, majd ennek eladása után az ebből 1873-ban alakult részvénytársaság, a Franklin-Társulat része.⁶¹ Heckenast építtette az Egyetem utca 4. szám alatt álló kiadóvállalati épületet is, amely bővítések után az 1870-es évekre „reprezentatív városi palota” jelleget kapott, párkányzatán a magyar irodalom és közélet öt nagysága, Zrínyi, Kazinczy, Teleki, Vörösmarty és Széchenyi szobrával. A szobrok az épület rendeltetésére is utaltak, s ugyanakkor erősen sugalltak egyfajta komolyságot is. Megidéztek a magyar vers egyik megteremtőjét, aki egyben a nemzeti függetlenségi harcosa is volt, a felvilágosodás és reformkor minden vitán felül álló mozgalmait és értékeit állították mérceként az utókor elé.⁶² A Heckenast-vállalat, illetve utána a Franklin-Társulat az adott korszakok vezető cége volt. A nyomdaiparban és kiadói területen egyedüli komoly versenytársa Emich Gusztáv vállalata volt, amely 1868-ban elsőként alakult részvénytársasággá Athenaeum névvel. (1895-ben támadt újabb konkurencia, ebben az évben alapították meg a könyvkereskedéssel és könyvkiadással már évtizedekkel korábban is foglalkozó Révai család tagjai a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt.-t. Ők lettek Jókai Mór összes művének a kiadói: 1894–1898 között ők jelentették meg a 100 kötetes Jókai jubileumi összkiadást. Jelentős vállalkozásaik közé tartozott Mikszáth Kálmán műveinek kiadása.⁶³)

A következő évtizedekben nagy üzleti koncentráció ment végbe a piacon, s ez a kiadói érdek erős érvényesülését jelentette a szerkesztőkkel szemben is. Az irodalmi szerkesztő ebben az építményben kis pont volt, a vállalati bevételekkel szembeni ízlésérvényesítés, ízlésmódosítás ennek fényében is értékelendő. Révay

⁵⁹ *A magyar sajtó története* II/1, 1848–1867, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985, 448. A fejezetet MIKLÓSSY János írta.

⁶⁰ *A magyar sajtó története* II/2, 1867–1892, 222.

⁶¹ A Heckenast-féle cég történetéről l. *A vállalkozó és a kultúra, Heckenast Gusztáv, a legendás könyvkiadó (1811–1879)*, Lipták Dorottya (szerk.), Budapest–Eger, Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Főiskola, 2012, 43–100.

⁶² Az eredeti épület képét közölte és a szerkesztőség működését bemutatta PÁKH Albert, *Hol és miképp terem a Vasárnapi Ujság? = Vasárnapi Ujság*, 1863. január 4., 4–6.; január 11., 15–17.

⁶³ Kiadásukban jelent meg a Klasszikus Regénytár (1904–1920), a Világkönyvtár (1912–1920) és a rövid életű tudományos Zsebkönyvtár (1911–1913).

Józseffel⁶⁴ közösen Schöpflin Aladár írta meg a Franklin kiadó történetét, *Egy magyar könyvkiadó regénye* címmel.⁶⁵ Ebből is tudjuk, hogy Schöpflin odakerülésének évtizedében (1894 és 1904 között) Benkő Gyula (kiadói és kereskedelmi vezetés), Hirsch Lipót (nyomda), Heinrich Gusztáv (az ügyvezetés állandó ellenőrzése) és Pallavicini Ede örgróf (gazdasági ügyek) vezették a kiadót. A kiadó-történet részletesen beszámol a cég további bővítéséről, a Károlyi utcában megvásárolt további, úgynevezett Gottermayer házról (1895). Abban az évben, amikor Schöpflin a Franklin hetilapjához került, az igazgatóság Gyulai Pált hívta meg a cég élére.⁶⁶ A vezérigazgató ekkor König Gyula műegyetemi tanár, nemzetközi hírű matematikus lett. Számunkra itt az a kiemelendő, hogy König nevéhez kötődik a kiadói lektorátus megszervezése, azé a lektorátusé, amelyet Schöpflin utóbb közel negyven évig vezetett.⁶⁷ (Látni fogjuk, hogy König a modernség pártfogója is volt.) Külön fontossággal bírt a terjesztés megszervezése – de erről majd más helyen. Itt a nagyon szeretett egykori egyetemi tanár, Gyulai Pál, a *Budapesti Szemle* szerkesztőjének ízlése és irodalmi jelentősége a fontos. A Franklin adta ki a Filozófiai Írók Tára című („akadémiai”) sorozatot, és itt jelentek meg a Kisfaludy társaság kiadványai, évlapja is. Ugyancsak Gyulai volt a régóta (1875) futó filléres Olcsó Könyvtár szerkesztője. Gyulai Pál a „személyes kapocs, amely a mi nemzedékünket hozzáfűzte ahhoz a nemzedékhez, amelynek köszönhetjük mindazt, ami a mai Magyarországon ér valamit, Arany János és Deák Ferenc nemzedékéhez”, írta Schöpflin.⁶⁸ S bármennyire lefékeződött Gyulai Pál érdeklődése saját kora iránt, sőt, amennyire haraggal viseltetett a kortárs jelenségek – elsősorban is az új írókat felemelő és eltartó újságírás növekedése – iránt, mégis a legmagasabb csillag volt még a nyugatosok számára is. Gondoljunk csak Hatvany Lajos visszaemlékező esszé-sorozatára, amelyet a Schöpflin búcsúztatója után kezdett közölni. A Gyulai-szeretet és Gyulai nézeteinek az idő előre haladta okán szükséges meghaladása egyszerre jellemezte Schöpflint, Hatvanyt, sőt az 1858-ban született Vészi Józsefet, és persze a *Nyugat*nak azokat a szerzőit, akik még Gyulai Pál személyes tanítványai voltak. Márpedig a bölcsészetet tanulók mind ültek az óráin, akkoriban egy-egy egyetemi tanár uralta és befolyásolta nemzedékek irodalomszemléletét.

A 19. század utolsó negyedében fordul a sajtó, a lapok is egyre több szint és

⁶⁴ Révay József (1881–1970) klasszika filológus, műfordító, tanár. 1928-tól 1942-ig a Franklin-Társulat irodalmi lektora, titkára. 1933 és 1942 között szerkesztette a társulat *Tükör* című képes irodalmi lapját, melyet a kiadó a *Vasárnapi Ujság* utódjának gondolt el.

⁶⁵ *Egy magyar könyvkiadó regénye*, összeállította Révay József és Schöpflin Aladár, Budapest, Franklin-Társulat, é. n. [1938].

⁶⁶ *Egy magyar könyvkiadó regénye*, 82–83.

⁶⁷ Az első lektor Mikes Lajos volt (1904–1906), utána két éven át Wildner Ödön, 1907 és 1909 között pedig Rózsa Miklós. 1909-ben került a helyére Schöpflin Aladár, aki a cég 1950-es megszűnéséig, azaz negyven éven át töltötte be ezt a szerepet. A Franklin-Társulat kiadói tevékenységének maradékán alakult meg 1950-ben a Szépirodalmi Kiadó.

⁶⁸ SCHÖPFLIN Aladár, *Gyulai Pál = Nyugat*, 1909/22, 521.

egymáshoz viszonyított szint mutatnak. A tervszerű tudománynépszerűsítő tematikával működő lapok közül az akadémiai támogatással megjelenő *Budapesti Szemle* egyértelműen tudományos lap lesz, a kor fő irodalmi-esztétikai törekvéseinek tárházaként,⁶⁹ és mint jeleztük, a *Vasárnapi Ujság* mindig ismertette is az ugyan-csak a társulat kiadásában megjelenő *Szemle* aktuális számait. Minden évben kitüntetett helye volt a *Vasárnapi Ujság*ban a májusi „akadémiai nagyhét”-nek, az új tagok megválasztása, a díjak odaítélése, az ebből az alkalomból elhangzó előadások bőven kaptak teret. A vállalati érdek mellett az akadémiai ízlés tehát hasonlóan sugallta a lap olvasói számára az egyre inkább megmerevedő értékrendet.

1898-ban, Schöpflin odakerülésekor a hetilap a 45. évfolyamában járt. Főszerkesztője még az 1840-ben született Nagy Miklós volt, Jókai szerkesztőtársa a nagyszabású *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* című sorozat magyar vonatkozású köteteinek munkálataiban. 1905-ig állt a lap élén, a szerkesztést továbbvivő utóda, a természettudós Hoitsy Pál is mindössze tíz évvel volt fiatalabb nála. Hoitsy működésének időszakára esik Schöpflin saját irodalomkritikusi pozíciójának kiformálása. Farkas Zoltán – aki 1911-ben a *Vasárnapi Ujságnál* kezdte művészetkritikusi pályáját – örökíti meg, milyen volt Hoitsy Pál, akivel Schöpflin is, ő is nehéz ütközeteket vívott. Hoitsy „irodalmi és művészeti tekintetben fölötte korlátolt ember volt. Ízlése teljesen a múltban gyökerezett [...] valami kálvinista puritanizmus volt benne, nagyúri allűrökkel keveredve. Eredetileg politikus volt, erős magyar érzésű. Irodalmilag, legalábbis a nagyvilág tekintetében, műveletlen volt, magyar szempontból Gyulaiék felfogásának fáklyavivője.”⁷⁰ Hatalmi pozícióban volt mint a hetilap főszerkesztője. De helyzetét jó értelemben gyengítette, hogy a Franklin vezérigazgatója, a matematikus König Gyula átérezte az irodalom megújításának szükségét és Schöpflin mögött állt.⁷¹ Hoitsynak így „csinján kellett bánnia” a számára túlságosan radikális Schöpflinnel. König egyik fia, az irodalmár König György is bent ült a szerkesztőségben, s ő is a „modernség” képviselője volt. A König család kikeresztelkedett zsidó család volt, de nincs rá adatunk, hogy származásuk kulturális konfliktust jelentett volna, ez a problémátlan asszimiláció korszaka volt.

Egészen sajátlagos periódus volt ez, írta Schöpflin Aladár Alexander Bernát halálakor: „[a] magyar művelődés nagy korszaka után, mely meggyökeresített-

⁶⁹ *A magyar sajtó története* II/1, 1848–1867, 411. Az épület 1945-ben bombatalálatot kapott, s vele a Franklin-Társulat irategyüttesének döntő része is megsemmisült.

⁷⁰ FARKAS Zoltán, *Emlékeimből = Új Forrás*, 2008/3. – Hoitsy képzőművészeti avultságát is megvilágítja Farkas. Ezek szerint a hetilap főszerkesztője „elfogult benzúrista volt, utálta a romantikus realizmusra következő új magyar festőket”. Fogcsikorgatva tűrte el Rippl Rónai méltánylását és festményeinek reprodukcióját.

⁷¹ Erre utal Schöpflin egy Babitshoz írott levele (1912. december 18.), mely szerint Babits tanulmányainak kiadását megbeszélte König Gyulával, aki „nagy szimpáthiával fogadta az ügyet, úgyhogy elvben már elintéztetnek is tekinthető”. Ez arra utal, hogy König szava végleges igent jelentett. Babitsnak ekkor mégsem jelent meg tanulmánykötete, csak 1917-ben. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 119.

te s a nemzet szellemi életében vezetővé tette a modern kultúra eszméit s mely körülbelül a hetvenes években teljesítette be végkép a feladatát, a következő nemzedék új feladat előtt állott: szét kellett osztania az új művelődést a nemzet széles rétegeiben. A nagy kezdők és termékenyítők után a terjesztők ideje érkezett el. A tudományban, az irodalmi és művészeti eszmékben ez hasonlóképpen ment végbe, mint az állami élet mindenféle ágazataiban. Ahogy az állami és helyi közigazgatás, a gazdasági élet modern követelményeinek tudatát át kellett ömleszteni minden szervezetbe s annak minden tagjába, épp így bele kellett vinni a tudományos eszméket a nemzet különböző kultúrrétegeibe. S e feladat megteremtette a maga művelőit is, – soha annyi ismeretterjesztő könyv nem jelent meg Magyarországon, mint ebben az időben, soha a tudomány nem ismerte el annyira azt a hivatását, hogy ne csak termelője, hanem terjesztője is legyen az ismereteknek.”⁷² A hosszú nekrológ-idézet adalék a korszak művelődéstörténeti térképéhez. Schöpflinnek – furcsa fordulat – kedves, de mindenesetre feltűnően sokat gyakorolt műfaja volt a búcsúztató. A funerátor nem könnyű szerepe számára a korrajzra is alkalmat adott, nemcsak az egyéniség felidézésére. Különösen szeretettel írt a „régiekről”, a korábbi nemzedékek képviselőiről, mert soha nem képviselte az ifjak megtagadó gesztusát. Soha nem volt szüksége olyan gyónásra, mint amelyet Kölcsey gyakorolt Berzsenyi sírjánál. A múlt és a jelen, az idejélmúlt és a modern között természetesen voltak számára az összekötő szálak. Ő maga volt a megtestesült folytonosság.

De Schöpflin ottléte és befolyásának növekedése ellenére sem mondhatjuk, hogy a hetilap modern újság lett volna, és a Franklin-Társulat konzervativizmusát is sok visszaemlékezés erősíti meg. Annak ellenére sem volt egészében modern, hogy ’vállalatként’ igazán sikeres volt, és az egyik vezető pozíciót töltötte be a könyvkiadásban, s ekként progresszív sorozatok, könyvek kiadója is volt. 1909-ben Schöpflin megvált rovatszerkesztői státusától, de maradt a vállalatban belül. Irodalmi titkárként, lektorként működött, de igen szoros kötelékben továbbra is a lappal.⁷³ Nem is lehetett ez másként, hiszen a *Vasárnapi Újság* rendre hirdette is a kiadó köteteit, recenziói között túlsúllyal szerepelnek a Franklin kiadású kötetek.

Helytelen adatot közölnek viszont, akik azt állítják, Schöpflin kezdettől fogva írt színikritikákat. Ez nem igaz. Két komoly elődje is volt ezen a téren. Szüry Dénes és a nálánál jóval tekintélyesebb Alexander Bernát. Szüry is az előző nemzedékhez tartozott.⁷⁴ Schöpflin a nálunk oly kevésbé létező ’literary gentleman’-ek közé sorolja, „a szép dolgokat teljes lélekkel élvezni” akarók és tudók közösségé-

⁷² SCHÖPFLIN Aladár, *Alexander Bernát halálára* = *Nyugat*, 1927/21, 635.

⁷³ „Az én életemben, illetőleg helyzetemben különben lényeges változás készsül beállni. Ti. beszedtem Tarnócra bojtárnak, vagyis a Franklin-társulathoz irodalmi titkárnak Rózsa Miklós üressé vált helyére.” Schöpflin Aladár Ady Endrének, Budapest, 1909. IV/24. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 61.

⁷⁴ Szüry Dénes (1849–1909) író, egyházpolitikus, miniszteri tanácsos. *A Hét*, a *Magyar Szalon* közreműködője. Egykori bibliofil könyvtára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár különgyűjteménye.

be. Szüry „az élvezetet öncéllá, az élet legfőbb dolgává” tette, s mindez fontosabb volt, mint „az érdek, a hiúság, a külső boldogulás minden ösztönzése”. A művészek számára oly hiányzó „igazi amatőr, rezonáló felület” volt.⁷⁵ Húzzuk alá Szüry esetében a ’műkedvelő’ jelzőt. A kritikai munka folytatója a kantianus áramlatba tartozó filozófus és szakfordító Alexander Bernát lett. Egy tudós váltotta az impresszionista amatőr kritikust. Alexander a magyar Shakespeare-kultusznak volt a maga korában legfőbb mozgatója, akinek különösen a Nemzeti Színház klasszikus előadásairól szóló ítéleteivel volt nagy hatása. Ez különösen magas mércét állított Schöpflin elé, aki kivárta, míg a kritikusi pozíció felszabadult és 1912-től megnyílt előtte ez a tér. Színházi érdeklődése azonban ezt megelőzően is nyilvánvaló volt. Figyelmesen olvasva és értelmezve a magunk összeállította *Vasárnapi Ujság*-beli Schöpflin-bibliográfiát, látjuk, mindig szerét ejtette, hogy amikor egy-egy új színházi előadás alapjául szolgáló irodalmi mű könyv alakban is megjelent (Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért és mások nagysikerű bemutatóira gondolunk), maga is külön elmondja véleményét, a dramaturgiára összpontosítva.⁷⁶ Rendszeres színikritikusi működését 1912-től kezdte utóbb a *Nyugatban* teljesítette ki és lényegében a *Magyar Csillag* 1944-es megszűntéig folyamatosan gyakorolta hivatását. Az itt nevesített két *Vasárnapi Ujság*-beli elődje nem vált példaképévé, szuverén mértéket formált ki, s ha volt eszménye, úgy Péterfy Jenő és Ambrus Zoltán voltak azok.⁷⁷

Felfedezések

Ady volt Schöpflin egyes számú felfedezettje, a másik, akit magának, egyedül, ugyancsak a kánon kialakulása, a nyugatosokkal való személyes megismerkedés előtt felfedezett, Babits Mihály volt. Ez azonban nem volt olyan villámszerű ütés és felismerés, mint az Adyé. Annál rokonszenvesebb a története. Egyrészt mert saját szemléletének kiküzdését mutatja, aki kész véleményének revideálására is. Másrészt pedig a felfedező erejével és gesztusával némiképp csatlakozik Osvát és Ignótus mellé. Kövessük a nyomozó alaposságával néhány hónap történéseit. 1908 márciusának elején még szerkesztői üzenetben utasította el Schöpflin Aladár Babitsnak ismeretlenül, egyébként Kosztolányi javaslatára beküldött versét, a *Turáni indulót*. Azt írta Schöpflin, hogy a versben „érdekes kvalitások vannak [...] szeretnénk azonban Öntől egyebet is látni, bizonyosan vannak *egészebb*

⁷⁵ SCHÖPFLIN Aladár, Szüry Dénes = *Nyugat*, 1909/22, 570.

⁷⁶ Vagy például az egyik 1906-os írása (*Vasárnapi Ujság*, 1906/36, 577–578) a kolozsvári új színház átadása alkalmából a kolozsvári színjátszás elmúlt tíz évéről is szót ejt, utazott tehát, ismerete az előadásokat.

⁷⁷ Schöpflin működéséről a legteljesebb képet adja: GEROLD László, *A századvég és századelő kritikája = Magyar színháztörténet 1873–1920*, GAJDÓ Tamás (szerk.), Budapest, Magyar Könyvklub–Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001.

dolgai is”.⁷⁸ Egy hét múlva újból küld verseket Babits, s akkor egyet közöl Schöpflin a hetilapban, a többi zsebre teszi és elviszi a nyugatos szerkesztők kávéházi találkozójára. Ignót is, Osvát is finoman fanyalog, utóbbi minden különösebb szó nélkül magával viszi a verseket. 1908. szeptember 1-jén jön ki a nyomdából *A Holnap*-antológia, erről is ír Schöpflin hetilapjában. Fél évvel azután, hogy Babits versét visszautasította, azt írja Schöpflin, hogy Babitsban „nem mindennapi tudást és intelligenciát ismertünk meg szeszélyes, bogaras, különködő, de művészi hajlamú természettel”.⁷⁹ November 16-án debütál Babits a *Nyugatban*, három nappal később írja Osvát híres levelét, amelyben azt kéri a fogarasi tanártól, küldje el neki „összes műveit”. Az antológia szereplői közül Dutka Ákosra is az együttes kötet megjelenése előtt felfigyelt Schöpflin.

Idézzünk még egy példát független felfedezéseire. Kaffka Margitot is azelőtt vette észre, hogy személyesen ismerte volna a nyugatosokat, a Kaffkát elsőként közlő Gellért Oszkárt (és Kaffka akkori szerelmét, Osvátot). 1904-ban, 1906-ban és 1907-ben is írt róla, s élete végén is büszke volt, hogy Kaffka Margitot, s vele az irodalomban megjelenő valódi női tapasztalatot olyan korán meglátta.⁸⁰ Kaffka prózájával és azon belül is főműveivel valóban kiemelkedik a nőírók közül, és az egyetlen a századelőn, akit az utókor nem illetett elhallgatással és felejtéssel.⁸¹ Farkas Zoltán szerint nem is volt könnyű Kaffka elfogadtatása, és 1911-ben nagy küzdelmet kellett folytatni a *Színek és évek* folytatásos közléséért Hoitsy Pállal, Nagy Miklós utódjával.⁸² De mint Kaffka-kritikájában említi Schöpflin, a *Vasárnapi Ujság*ban Kaffka megtalálta a „széles rezonáló felületet”, a hetilap irodalmi középserre szoktatott közönsége is ráhangolódott a „bátor” regényre. (Igaz, Schöpflin feldicséri a lap olvasóit, „művelt olvasók tömegének” nevezve őket, de ez meglátásunk szerint a kegyes mázsás hazugságok közé tartozik.⁸³) Schöpflin éles szeme ellenére Kaffka első verseskötete megjelenésekor még óvatosan fogalmazott, jelezve, az irodalmi babárokra vágyó nők is egyre többen vannak, s férfiatól is „fölös számúakat is ösztönöz első verseskönyvük kinyomtatására” a közlési vágy. Ezt Schöpflin igazán tudta, mert nemcsak a java termést, könyvükkel személyesen jelentkező dilettánsokat is bőven olvasott. Kaffka itt komolyabb bíráló jelzőket is kap az átfutott elismerés mellett, olykor zavarosnak mondja a kifejezést, a szerkezetet gyakran szétfolyónak, a technikát meglehe-

⁷⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1908. március 8., 10, 197.

⁷⁹ *Vasárnapi Ujság*, 1908. szeptember 27., 39, 796.

⁸⁰ VAMOS Magda 1942, i. m. 9.

⁸¹ Elbizonytalanító Féja Géza levele ebből a szempontból. Kaffka Margitról „alig tud valamit a mai olvasó” írja Hatvany Lajosnak 1953-ban, biztatva, hogy írja meg emlékeit. Bár sejtethetjük, hogy a népi írók (és ide értjük ez esetben Németh Lászlót is) hagyományos család- és társadalomfelfogása szerint a nőknek döntően nem adatott alkotó szerep. Ezzel együtt is igaz, hogy Radnóti Miklós disszertációja (Schöpflin ehhez való adalékai) a folyamatos jelenlétet erősítették.

⁸² FARKAS Gyula, *Emlékeimből = Új Forrás*, 2008/3.

⁸³ *Vasárnapi Ujság*, 1912/12, 195.

tősen pongyolának.⁸⁴ Ha ezeknek az észrevételeknek ellenére is pozitív az összkép, hiteles az elismerő hang – a kritika valóban nagy tehetséggel való találkozást jelent. Schöpflin számára is reveláló erejű a nő és a férfi kapcsolatának igazi természete, a különbségek felismerése. A *Csendes válságok* kapcsán már kiemeli Kaffkát az írók közül, írónak tartja, bár a női érzelmi- és élettapasztalat megírójának. Finom, de fontos distinkció ez. (A feminizmus fogalmát nem használja vele kapcsolatban, de érdekesen említ egy könyvet, Hollósné de Grobois Náandin pályaválasztási tanácsadóját és életvezetési tanácsokkal szolgáló könyvét, *A kenyérkereső asszonyt*.⁸⁵ Kiemeli, hogy a szerző apostolkodása nem harci, hanem praktikus természetű, s nem hallgat arról sem, hogy a válás vagy megözvegyülés folytán a megélhetés problémájával szembekerülő nő szempontjait is figyelembe veszi. Az irodalomhoz ekkoriban már szociológiai szempontból közelítő, a *Huszdik Században* is jelen levő Schöpflin társadalmi kérdésekre való nyitottsága mutatkozik meg ebben a kritikában, s a vidéki asszonyokra való segítő gesztusú gondolás.) A *Színek és évek* kapcsán arra ébreszti rá az olvasót, hogy egy asszonyi sorson keresztül is lehet igazi magyar nagyregényt, társadalmi regényt írni, a tematika éppen nem korlátoz, hanem összefog.⁸⁶ S a *Vasárnapi Ujságban* adat teret Schöpflin a folytatásokban közölt *Állomások* című, félig fikciós, félig dokumentum jellegű Kaffka regénynek is 1914-ben, s ezzel a legnagyobb terjedelmet felfedezettei között neki juttatja. A regénynek 'de facto' a művészeti modernség kivívása és egyben kritikája a tétje. Az 1918-as nekrológban pedig Schöpflin a „génusz fölkentjei” egyikének nevezi Kaffka Margitot.

Adyval is, Kaffkával kapcsolatban is megemlíthető – de számos más példát is hozhatnánk rá –, hogy Schöpflin 'pályakövető' kritikus volt, azaz szerét ejtette, hogy a figyelmét felkeltő szerzőinek minden művéről írjon. Ezek az eseti, igen rövid kritikák összeolvasva egy-egy monográfia körvonalait sejtetik. Megtörtént ez Ady esetében, róla született könyv (1934), Kaffka esetében is lehetséges lett volna. És különösen igaz ez Móricz Zsigmondra. Több mint hatvan kritikát, tanulmányt írt pályafutása során róla, egy lehetséges Móriczról szóló önálló kötetet, s ennek kiindulópontja is a *Vasárnapi Ujságban* folyamatosan kifejtett kritikái véleménye volna.⁸⁷ Milyen gazdag megfigyelésekre nyitja itt is rá az olvasók szemét: „a tetszetősség és a kedvesség szempontjából kissé színezett” falusi tematika helyett Móricznál kitűnő magyar paraszttípusokat látunk, hibáival és bűneivel együtt. Fölfedezés számba megy „a paraszt erotika egy-egy vonása” – írja

⁸⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1904/5, 75.

⁸⁵ *Vasárnapi Ujság*, 1907/29, 616.

⁸⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1912/46, 932, és különösen a Kaffka Margitról szóló nekrológban, *Vasárnapi Ujság*, 1918/49, 674. Kaffkáról olyan sok mondanivalója volt Schöpflinnek, hogy abból a *Huszdik Század* könyvszemléjébe is jutott. *Huszdik Század*, 1913, I, 494–502.

⁸⁷ Ezzel élt Réz Pál, amikor összegyűjtötte Schöpflin Móriczról szóló írásait, s azokból állított össze egy „kvázi-monográfiát”. *Schöpflin Aladár Móricz Zsigmond*, Réz Pál (szerk.), Budapest, Szépirodalmi, 1979.

a *Hét krajcár* kapcsán.⁸⁸ (Leheletfinom üzenet ez a Szabolcska Mihályoknak is.) A *Sári bíró*ban kiemeli Móricz éles megfigyelését, hogy a parasztság „éppúgy társadalmi osztályokra van tagolva” mint az ország, „megvan a maga arisztokráciája, amely éppoly indoklással követeli magának az előjogokat (nemcsak a vagyon, hanem a vagyon régiségének jogán), megvan a maga proletariátusa is, melyre az arisztokrácia éppúgy néz le, mint az arisztokrácia általában szokott”.⁸⁹ S ez az észrevétel azért érdekes, mert majd negyedszázad (!) múltán Illyés *Puszták népe* című szociográfiájának lesz ez éppen a szemléleti-szerkesztési elve, azaz megmutatni, hogy a messziről homogénnek mutakozó, látszó földművelő és állattenyésztő közösség milyen rétegzett. De akkor, s utána sem nagyon, nem emlegetik Móriczt vele kapcsolatban. Sorolhatnánk a finom és érdemi kritikus megfigyeléseket – csak felvillantottunk néhányat, már a modern magyar irodalomhoz tartozó új irodalmi nemzedékkel kapcsolatban.

Van egy kivételes eset, Bíró Lajos pályképeének elkészítése közben szembe-sültem vele. Bírónak 1912-ben megjelent egy kötete, *Kunszállási emberek* címmel.⁹⁰ Ez a novellafüzér Bíró hevesi gyerekkorának emlékeit őrzi. Falusi kötet, parasztok és kisegyzisztenciák életét megörökítő novellák, tele érzékeny megfigyeléssel. Szó sincs szociális indulatról, osztályharcról, csak szeretettel teli élelátásról. Nincs szó feudalizmusról, életteli és szerethető a társadalom. Ahogy a századvég és századelő nagy novellistái, úgy veszi észre Bíró a görög tragédia visszfényét, újrajátszódását egy-egy alföldszéli család sorsában. Az anekdota egy vonallal jellemez, s teszi az embert kuriózzummá. Ezt is teszi Bíró, de tágít is, mint novellista társai, ő is a lélektan felé. Itt van a századforduló alföldi tájának minden csodabogara – majdhogynem Mikszáth szemével. Thuryhoz, Bródyhoz, Móriczhoz hasonlít a tragikus látás. Minden novella egy teljes életet mesél el, a történetek rendszerint a szereplők halálával végződnek. Persze itt is erős a tömörítés, lényeglátó, túlzó jelzéseket olvasunk. A jellemrajz csak a kívülről látott fő vonásokat veszi számba. Karikatúrákat rajzol Bíró, az alakjai kontúros különcök. Schöpflin egyébként azt írta róla – többször érintette Bíró munkásságát, s mindig elismeréssel –, hogy „született illusztrátor”.⁹¹ „Egyhangú és egyszínű a levegő, látszatra csupa egyformaság és mozdulatlanság, mégis különös alakok különös drámái játszódnak itt le, furcsa mulatságos idillek, sötét és lidérces tragédiák, groteszk bohózatok” – írja a könyvről a *Vasárnapi Ujság* kritikusa.⁹² Meglepő és furcsa, hogy a *Nyugat* elment emellett az alighanem legjobb Bíró Lajos prózakötet mellett, hiszen nem írt róla egyetlen sort sem. Ahogyan más lap sem! A kötetről mindössze ez az egyetlen (!) *Vasárnapi Ujság*-beli Schöpflin Aladár kritika jelent meg.

⁸⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1909/30, 635–636.

⁸⁹ *Vasárnapi Ujság*, 1910/1, 24–25.

⁹⁰ BÍRÓ Lajos, *Kunszállási emberek*, Budapest, Singer és Wolfner, 1912.

⁹¹ SCHÖPFLIN Aladár, *Szépirodalmi szemle, Modern magyar regények = Huszadik Század*, 1914, 657–664.

⁹² *Kunszállási emberek = Vasárnapi Ujság*, 1912. június 23., 512.

Mikor az utóbbiakat írja Schöpflin, már a *Nyugat* szerkesztőségi kollektívájának megbecsült majdnem belfagya. A folyóirat organizátorai már a *Nyugat* első évében felismerték, hogy a konzervatív *Vasárnapi Ujság* szerkesztőségében szövetségesük van. Schöpflin önjellemzése szerint „rezervált és ceremóniás” embernek, „félszegen tartózkodó természetnek” mutatkozott a *Vasárnapi Ujságnál* (lásd leveleinek végtelenül udvarias tónusát).⁹³ Ez az arc is igaz volt. De a *Nyugat* megindulása után mutatkozik meg, s elsősorban öelöttük a másik arc, a „maliciózus”, a nagy „szatirikus”.⁹⁴ A fővárosi folyóirat egy szempillantás alatt kinyitja a zárkózott embert. A *Vasárnapi Ujság* és a Franklin-Társulat kenyérkereső munkahely marad, de ott is biztosabb háttérrel küzd a modernség jogaiért. Egy Adynak szóló levelében vallja majd meg, miután már kapcsolatra talál a *Nyugattal* annak megindulása után néhány hónappal, hogy mennyire egyedül érezte magát az évtizedes *Vasárnapi Ujság*-beli működés ellenére. „[Ú]j érzés nekem látni, hogy amit írok annak hatása van: örülnek neki, és haragusznak érte. Vagy tizenöt éve élek törvényes házasságban a tollammal, de egészen a legutóbbi időkig sikerült annyira elbújni, annyira elkerülnöm az észrevétetést, hogy ma szinte kezdő írónak érzem magam...”⁹⁵ Schöpflin ekkor már közel negyvenéves.

Az a kettősség, ami Schöpflin intézményi státusát jellemezte, Franklin vs *Nyugat* a korban észrevehető volt és észre is vevődött. Egy ízben Schöpflin maga magyarázza el Hatvanynak, hogy a *Nyugat*-ba tervezett „tankönyvraziá”-ba közvetlenül nem tud bekapcsolódni, csak abban az esetben, ha ’általánosságban’ [kiemelés – Sz. Á.] írhatna a magyar „újabb” (értsd 1867 utáni) irodalomnak a középiskolában való tárgyalásáról. Az ok: „erkölcsi inkompatibilitás”, mert ő a Franklinnak tisztviselője, s a Franklin a „legnagyobb tankönyvkiadó cég”, így „kötött helyzetéből” adódóan sem a saját kiadású könyvet vagy könyveket, sem a riválisát nem volna illendő megbírálnia.⁹⁶

A *Vasárnapi Ujság*-ot csúcspontján messze túljutó, leszálló ágban lévő orgánumnak írtuk le. Okkal. Azonban tompítani kell és illik az állításon, amennyiben a Schöpflin Aladár írta kritikai rovatra összpontosítunk. Megismételjük Horváth János már idézett mondatát, amit Schöpflinnek a Greguss-jutalomra való felterjesztése kapcsán írt le 1913-ban: „[a]z ő névtelen cikkekcskéi támpontjai lehetnek egy majdani összefoglalásnak”. Igen, a ’modern’ irodalom térfoglalásának szemlélője volt a második Ady-kötettől, az 1903-as *Még egyszer* című kötettől kezdődően folyamatosan és szuverénül, egy olyan korszakban és közegben, amelynek hivatalos kánonja (akadémiai figyelem és bírálatok, jutalmak, tankönyvek, irodalomtörténeti összefoglalások) alapvetően opponálta a születő kortárs műveket. Akkor, amikor

⁹³ Schöpflin Aladár levele Ady Endrének, 1908. február 29. *Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei*, 25.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ Schöpflin a *Nyugat* 1912/19. számában írt egy tanulmányt *Irodalom és iskola* címmel. Az írás valóban arról szól, amit Schöpflin feltételesen ajánlott Hatvanynak, a századelő után született irodalom iskolai interpretálásának helyzetéről.

a millenniumra készült, a vulgarizált irodalomelméletet közvetítő, de végtelenül nagy közvetlen és közvetett hatást kifejtő ókonzervatív Beöthy Zsolt-könyv, *A magyar irodalom kis-tükre* sorra jelent meg újabb kiadásokban, összesen 6 alkalommal. A nemzetkarakterológiához eredetmítoszt kereső és azt a volgai lovas alakjában megtaláló üres képzelgés, látomásos jelenést vizionáló időszakában.

Beöthy gondolkörének középpontjában – többször és többféle formában – a *nemzeti egység* állt. Az irodalom, tanítja, a nemzeti lélek meghatározottabb megnyilvánulása; rajta keresztül a nemzeti lélek szól önmagához, általa a nemzeti lélek ismeri föl, tudatosítja, bontakoztatja ki önmagát.⁹⁷ Mindez éles ellentétben volt az egyéniségnek mint költői programnak a 19. század végén előtörő jelentkezésével. Ebben a kettős erőterben működött Schöpplin: az erős intencióval hagyományozott, az irodalom önelvűségét tagadó hegemoniapárti felfogás és saját olvasmányélményei hatását nem visszaszorító, hanem affirmatív módon elemző hivatáskereső igyekezettel. A rendszeres kritikusi munka ehhez ideális terep volt. Minden műben a hatás összetevőit kereste, viaskodva azzal a dilemmával, „hogyan juthat a kritikus általános érvényű, igaz ítéletekhez – amire feltétlenül törekednie kell –, mikor semmiképpen nem szabadulhat a szubjektivizmustól és hangulataitól”, mert a műhöz való viszonyunk nem adatokon (a taine-i értelemben vett objektivitáson) fordul meg, hanem a műhöz való viszonyunkon.⁹⁸ A kritikai rendszeren, elméleten a *Vasárnapi Ujságnál* eltöltött első évtizedében még nem gondolkodott, a kritikáról általánosságban szóló írásai későbbi keletűek, a *Nyugatra* való belépése után – nem függetlenül a lap arculatának tudatosulásától – születtek.⁹⁹ Amire azonban igen hamar rájött, az az irodalom társadalmi meghatározottsága. A *Nyugatra* való belépője *A város* című esszéje, amelyben lényegében élete döntő felismerését fogalmazza meg, azt, hogy a magyar irodalom azért van változóban a 19. és a 20. század fordulóján, mert a magyar társadalom van változóban. Saját megfigyelései és a *Huszedik Század* című folyóirat – melynek 1912-től maga is munkatársa – szemléletmódja az irodalom szociológiai szempontú vizsgálatának módszere felé indítják (pl. a *Sári bíró* 1910-es kritikája). A társadalom változásának legkiérleltebb és legrészletesebb leírását *A magyar irodalom története a XX. században* című könyvében (1937) adja Schöpplin, miután számos verzióban foglalkozott a problémával. A *Vasárnapi Ujságban* megfogalmazott és néhány itt idézett – a Schöpplin-írásokat majd közreadó kötetben olvasható – kritikából rendkívül élesen ki fog világítani a társadalom iránti figyelem és annak egyre finomabb, érzékenyebb hangolása.

⁹⁷ Beöthy munkásságának elemzésében NÉMETH G. Béla, *A magyar irodalomkritikai gondolkodás a pozitívizmus korában* című monográfiájára támaszkodtam (Budapest, Akadémiai, 1981, 373–393).

⁹⁸ KOMLÓS Aladár, *Gyulától a marxista kritikáig. A magyar irodalomkritika hét évtizede*, Budapest, Akadémiai, 1966, 140 (Irodalomtörténeti könyvtár, 18).

⁹⁹ Ilyenek pl. *A fiatal Gyulai* (1909); *A magyar kritika* (1913); *Gyulai Pál posztumusz könyve = Magyar írók [1917]. Az új magyar irodalom = Uo.*; *Király György a kritikus = Nyugat*, 1922, 639–640; *A kritikus* (1927).

SZÉCHENYI, ÁGNES

Devenir critique dans un hebdomadaire*Aladár Schöpflin et le Journal du dimanche (Vasárnapi Ujság)*

L'étude se propose de contester l'opinion répandue selon laquelle Aladár Schöpflin aurait été dès le début le critique de la modernité, au sein de la revue *Nyugat (Occident)*. Après ses études universitaires, Schöpflin commença sa carrière en entrant à la rédaction de *Vasárnapi Ujság (Journal du dimanche)*, organe libéral-conservateur lancé en 1854. À partir de 1901, il était rédacteur adjoint de cet hebdomadaire, devenu entre temps plutôt conservateur, et destiné à des lecteurs de l'intelligentsia hongroise de province. C'est à l'encontre de l'orientation du journal et malgré son éducation que Schöpflin découvrit les nouveaux écrivains de la modernité et s'engagea en leur faveur contre les responsables du journal et contre ses prédécesseurs.

Pourtant, le caractère spécifique de son attitude réside dans sa manière de traiter l'héritage du passé et les écrivains mineurs de son époque, auxquels il accorde la même empathie et la même honnêteté professionnelle que pour les nouveaux „maîtres”. Il donne ainsi l'exemple d'un discours considérant le passé et le présent comme un tout. La partie la plus importante de son travail, publiée sous le titre de *Histoire de la littérature hongroise au XXe siècle (A magyar irodalom története a 20. században)* noue ainsi les fils reliant le passé au présent. Notre étude porte aussi sur la Société Franklin en tant qu'institution, et évoque les reconnaissances du génie littéraires d'Aladár Schöpflin (Endre Ady, Margit Kaffka, Zsigmond Móricz).

Keywords: concept of modernity, headlines, translations, critic